

СОЦИАЛНАТА И СОЛИДАРНА ИКОНОМИКА – ДЕМОКРАТИЧНО СДРУЖАВАНЕ, ВЗАИМОПОМОЩ И КООПЕРИРАНЕ

Гл. ас. д-р Ваня Ганева, e-mail: v.ganeva@uni-svishtov.bg
Катедра „История, философия, социология“
СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

Резюме: В статията се прави опит за изясняване същността, спецификата и ролята на социалната и солидарна икономика в съвременния свят. Също така се разсъждава върху това доколко тя следва да бъде обект на внимание от страна на икономическата социология като наука, в контекста на връзката с предмета ѝ, и кои подходи и теории в социологията и икономическата социология могат да се използват като обяснителни модели на социалната и солидарна икономика.

В заключение се достига до извода, че социалната и солидарна икономика съчетава успешно постигането на икономически и социални цели. Тя допринася за социално приобщаване и включване, и играе важна роля за интегриране на рискови групи като например, хора с умствени и физически увреждания.

Социалната и солидарна икономика като част от икономиката на съответното общество се явява обект на изследване от страна на икономическата социология като наука, изучаваща социалните аспекти на икономическия живот. Разработените в съвременната икономическа социология теоретични подходи (за социалните мрежи, социалния капитал, социалната природа на икономическите действия и други) могат да бъдат използвани като обяснителни модели на процесите, протичащи в социалната и солидарна икономика.

Ключови думи: социална икономика, солидарна икономика, икономическа социология, социални мрежи, социален капитал

JEL: A14, Z13

SOCIAL AND SOLIDARITY ECONOMY – DEMOCRATIC ASSOCIATION, MUTUAL AID AND COOPERATION

Head Assist. Prof. Vanya Ganeva, Ph.D., e-mail: v.ganeva@uni-svishtov.bg
Department of History, Philosophy, Sociology
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Abstract: The author of this article attempts to clarify the nature, specificity and role of social and solidarity economy in the modern world. She also discusses to what extent it should be the focus of attention of economic sociology as a science in the context of the relation with its subject matter, and which approaches and theories in sociology and economic sociology can be used as explanatory models of social and solidarity economy.

The conclusion is that social and solidarity economy successfully combines the achievement of economic and social objectives. It contributes to social cohesion

and inclusion, and plays an important role in integrating risk groups such as people with mental and physical disabilities.

Social and solidarity economy as part of the economy of a society is the subject of research by economic sociology as a science studying the social aspects of economic life. The theoretical approaches (for social networks, social capital, social nature of economic activities, etc.), developed in modern economic sociology, can be used as explanatory models of the processes occurring in social and solidarity economy.

Keywords: social economy, solidarity economy, economic sociology, social networks, social capital.

JEL: A14, Z13

СОЦИАЛНАТА И СОЛИДАРНА ИКОНОМИКА – ДЕМОКРАТИЧНО СДРУЖАВАНЕ, ВЗАИМОПОМОЩ И КООПЕРИРАНЕ

Гл. ас. д-р Ваня Ганева, e-mail: v.ganeva@uni-svishtov.bg
Катедра „История, философия, социология“
СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

В последните години социалната и солидарна икономика се разглежда като сектор, който допринася както за създаване на заетост, така и за по-справедливо разпределение на богатата. Както посочват някои автори, предприятията на социалната икономика в различните си форми имат важно значение за повишаване конкурентноспособността и ефективността на европейската икономика (Chaves & Monzon, 2012, с.4). Ролята на социалната и солидарна икономика е особено важна за интегриране на групи със затруднения при намиране на работа - например хора с умствени или физически увреждания, изключени от пазара на труда за дълъг период от време. В този смисъл тя допринася за социално приобщаване и включване. Все повече експерти разглеждат социалната и солидарна икономика като възможен път към устойчиво развитие на обществото, свързано със съхраняване на екологичното равновесие и ефективно регулиране на социално-икономическата среда (Пряжникова, 2014, с.86).

Социалната и солидарна икономика се ангажира с проблеми, които не намират своето решение в рамките на частния или публичния сектор като: продължителната безработица, социалната изолация, качеството на живот на възрастните хора или хората с увреждания и др. Тя не разглежда нуждаещите се само като бенефициенти на услугите, които са им необходими, а се опитва да въздейства върху тяхната активност. В популярната стратегия „Европа 2020“ социалната икономика се обсъжда в светлината на осъществяването на три основни приоритета, а именно:

- ✓ интелигентен растеж – развитие на икономиката, основана на знанието и иновациите;
- ✓ устойчив растеж – по-екологична икономика с ефективно използване на ресурсите;
- ✓ приобщаващ растеж – икономика с висока степен на заетост, която води до икономическо и социално сближаване.

В последните години се изнасят много данни за мащабите на социалната и солидарна икономика, някои от които са следните:

- в Европа социалната икономика включва 2 мил. алтернативни икономически структури (10% от европейския бизнес), управлявани от около 11 мил. служители-съсобственици (Тарински, 2014);
- в САЩ тя обхваща близо 47 хиляди кооператива и други форми с около 10 мил. работници-съсобственици и с общ годишен оборот от около 300-400 милиарда долара (Таринси, 2014);
- кооперативите (един от основните компоненти на солидарната икономика) контролират 95% от оризовото производство в Япония и 75% от житните и маслодайни култури в западна Канада (Тарински, 2014);
- във Великобритания 62 000 социални предприятия осигуряват работни места за 800 000 човека (Пряжникова, 2014, с.93);
- социалната икономика в Европа осигурява платена заетост на повече от 14,5 милиона души, т.е. около 6,5 % от работещото население в държавите членки на ЕС (Chaves & Monzon, 2012, с.35).

В контекста на посоченото настоящата статия прави опит да изясни същността, спецификата и ролята на социалната и солидарна икономика в съвременния свят. Също така се разсъждава върху това доколко тя следва да бъде обект на внимание от страна на икономическата социология като наука, в контекста на връзката с предмета ѝ, и кои подходи и теории в социологията и икономическата социология могат да се използват като обяснителни модели на социалната и солидарна икономика.

Социална и/или солидарна икономика

Дискусията относно същността на социалната и солидарна икономика започва със самото ѝ наименование. Прегледът на различни източници показва, че се срещат както отделните названия „социална икономика“ и „солидарна икономика“, така и смесеното „социална и солидарна икономика“. Също така тя се свързва и с други понятия - например т. нар. трети сектор, който съществува редом с частния (бизнес) сектор и публичния (държавен) сектор.

Има ли разлика между обхвата на понятията „социална икономика“ и „солидарна икономика“ и в какво се изразява тя? За да отговорим на този въпрос в началото ще спрем вниманието си на някои дефиниции за социална икономика. Например Роберто ди Мелио приема, че социалната икономика включва кооперациите, взаимоспомагателните дружества, фондациите, сдруженията и социалните предприятия, които произвеждат и предлагат стоки, услуги и знания, преследвайки едновременно икономически и социални цели (Мелио, 2012).

Според М. Стоянова социалната икономика е сегмент на националната икономика, разположен между държавата и пазара, чиято цел е да неутрализира доколкото е възможно дефектите на пазара, особено по отношение на нискодоходните групи и хората с увреждания (Стоянова, 2015, с.12-13). Тя е изградена от специфични икономически единици – социални предприятия, които функционират чрез различните си форми – кооперации, взаимоспомагателни дружества, асоциации и фондации. Социалната икономика е съставена от организации, независими от държавата, които произвеждат стоки

и услуги със социална цел, характеризират се с демократично участие на своите членове, не разпределят печалба и се основават на солидарност.

Тя се разглежда едновременно като част от реалната икономика и част от гражданското общество, отличаваща се с осъществяване на стопанска дейност в обществена полза и реинвестиране на печалбата за социални цели (Национална концепция за социална икономика, 2011). Социалната икономика изпълнява следните функции:

- стопанска функция за собствено ресурсно обезпечаване;
- социална функция, реализирана чрез профила на разходите;
- общественополитическа функция на генериране на обществени нагласи на социална солидарност.

R. Chaves и J. Monzon приемат, че тя се опира на три основни групи организации – кооперации, взаимоспомагателни дружества и сдружения и фондации, които могат да се разграничат в два основни подсектора на социалната икономика – пазарен и непазарен (Chaves & Monzon, 2012, с.17-20). Пазарният се състои от кооперации и взаимоспомагателни дружества и някои институции с нестопанска цел, обслужващи предприятия от социалната икономика. Непазарният подсектор включва сдружения и фондации, които се считат за непазарни производители и доставят по-голяма част от своята продукция безплатно или на цени, незначителни от икономическа гледна точка. Това са нестопански организации в тесния смисъл на понятието, тъй като прилагат принципа за неразпределяне на печалбата и излишъците. В организациите от непазарния подсектор работят и доброволци, докато в пазарния няма такива.

Според Н. Радев и С. Будаева социалната икономика изпълнява следните функции (Радев & Будаева, 2010, с.47-51):

- Регулаторна – социалната икономика съдейства за постигане на по-балансиран модел на социално-икономическо развитие. Тя регулира достъпността на услугите, приспособяването на услугите към потребностите на хората, коригира дисбаланси на пазара на труда.
- Производствено-икономическа – тя се явява двигател за местно и регионално развитие, допринася за разпространение на предприемаческа култура, може да поддържа икономически дейности, за които съществува опасност да изчезнат (например занаяти), допринася за създаване на социален капитал.
- Иновативна функция – социалната икономика подпомага разпространението на нови идеи, концепции и технологии.
- Разпределителна функция – социалната икономика допринася за по-справедливо разпределение на доходите и богатството, за повишаване ефективността на публичните политики, за интегриране на хора, които са в неравностойно положение, за социално включване.

След като разгледахме някои виждания за същността на социалната икономика, ще насочим своя интерес върху това как се дефинира от своя страна солидарната икономика.

Според Я. Тарински солидарната икономика е „алтернативна икономическа и социална форма, извън държавните и корпоративните структури, която се основава на човечни принципи, като взаимопомощ и

солидарност, вместо на конкуренция и алчност“ (Тарински, 2013). Солидарната икономика функционира чрез мрежи, колективи и кооперативи.

О. Пряжникова разглежда солидарната икономика като вкоренена в тъканите на социалния живот на общността и представляваща съвкупност от организации и инициативи, чиято цел на икономическа дейност не е преразпределение на печалбата, а удовлетворяване на потребностите на хората, например чрез създаване на работни места, защита на околната среда и други (Пряжникова, 2014, с.90).

Л. Кримерман определя солидарната икономика като изключително разнородна и отворена – тя обхваща както микро- и малки предприятия, така и големи организации като италианската „Легакооп“ (Лига на кооперативите), която произвежда около 5% от БВП на държавата (Кримерман, 2013). Характерни за нея са ценности като взаимопомощ, икономическа справедливост, екологична устойчивост, зачитане на индивидуалното самоопределяне и културно разнообразие. Л. Кримерман е на мнение, че могат да бъдат посочени поне четири предимства на солидарната икономика:

- конструктивистки и „фокусиран върху субекта“ подход за разбиране на икономическия живот;
- относителна лекота, с която инициативите на солидарната икономика могат да бъдат подхванати (авторът отбелязва, че голяма част от проектите на солидарната икономика са започнали с минимален или нулев външен капитал, за тях не са се изисквали никакви специални разрешителни или подкрепа от водещите политически сили);
- изграждане и поддържане на работещи модели на демокрация на участието;
- възможност да се осигури заетост на хората, да се оползотворят основни за икономиката ресурси.

Според J. Allard и J. Matthaei солидарната икономика не е сектор на икономиката, а цялостен подход, който включва инициативи в повечето сектори на икономиката, въплъщаващи в себе си определени ценности и приоритети – сътрудничество, устойчивост, демокрация, справедливост и други (Allard & Matthaei, 2008, с.6). Тя обхваща различни форми на организация, които хората използват, за да създадат работни места и да имат достъп до качествени стоки и услуги, насърчава нов начин на мислене и начин на живот. Солидарната икономика е силен инструмент за овластяване и социална промяна, която започва от инициативите на отделни хора, искащи да запазят контрол върху начина, по който се произвежда, спестява, инвестира, обменя. Тя е обвързана с развитието на гражданското общество и подпомага държавните политики в областта на заетостта и хората с увреждания.

Солидарността в солидарната икономика се свързва както с поведението и взаимоотношенията на отделните участници в нея (работници в кооперациите, участници във взаимоспомагателни дружества, членове на неправителствени организации и други), така и с развитието на национални и международни мрежи от организации на солидарната икономика като например RIPESS (международна мрежа за насърчаване на социалната солидарна икономика).

Солидарната икономика включва традиционни форми като различните видове кооперативи (производствени, потребителски и т.н.), а също и специфични форми на солидарност като т. нар. общностни фондове, банки на времето, солидарната и алтернативна търговия и др. Общностните фондове са

безлихвени фондове, които функционират по следния начин: всеки участник внася фиксирана месечна сума, като нейният размер се определя от всички участници чрез демократични процеси. Всеки месец събраната сума се дава, след решение на общото събрание на фонда, на един от участниците, за да може той да покрие някакви разходи. Общностните фондове имат важна роля за оцеляването на хора с много ниски доходи, които иначе трудно могат да получат голяма парична сума.

Банките на времето се основават на услуги, които членовете им си предоставят един на друг, при отчитане времето на всеки участник в системата за оказване на помощ. Например ако един участник гледа децата на друг, той получава часове, които може да използва, за да му бъде поправена оградата. Единиците на капитала в случая са натрупаните часове труд, които могат да се обменят срещу стоки и услуги. Банките на времето обикновено включват 100-200 участници и играят важна роля в създаването на солидарни общности, в намаляването на социалната изолация.

При солидарната и алтернативна (справедлива) търговия производителите разпространяват директно своите продукти на мрежи от доставчици и получават по-високи цени от тези, които биха получили на пазара. По този начин, те избягват посредниците и големите компании, също така се създават стабилни взаимоотношения на доверие между хората, които разпространяват и консумират техните продукти.

В литературата има различни становища при съотнасянето на социалната икономика и солидарната икономика. Според Н. Радев и С. Бужева границите им съвпадат и всички организации, които се считат за част от солидарната икономика, несъмнено са и част от социалната икономика (Радев & Бужева, 2010, с. 40).

Съществуват обаче и мнения за наличието на различия между социалната икономика и солидарната икономика. Според О. Пряжникова разликата се изразява в това, че социалната икономика си поставя за задача да коригира дефектите на капиталистическата система по пътя на повишаване на социалната отговорност на бизнеса и разпространение на социалното предприемачество, като дейността на нейните субекти не е задължително да се базира на принципите солидарност, доверие, коопериране (Пряжникова, 2014, с. 90). Също така регулирането на икономическата активност в нея не винаги се основава на принципа отдолу-нагоре, което е главната характеристика на солидарната икономика. Според О. Пряжникова в края на 20 век започва етапа на развитие и осмисляне на концепцията за социалната икономика като солидарна икономика, т.е. последната е съвременен етап в развитие на социалната икономика (Пряжникова, 2014, с. 87). Друг автор, Е. Miller, счита че докато социалната икономика се стреми да допълва съществуващия социален ред, солидарната икономика се застъпва за по-трансформиращ подход към икономическата активност (Miller, 2010, с.2).

Според нас принципите солидарност, доверие и коопериране са характерни и както за солидарната, така и за социалната икономика. Сходни са също така институционалните и организационни форми, ценностите и демократичните механизми на вземането на решения. В този смисъл до голяма степен двете понятия се припокриват, с известен акцент на социалната икономика върху социалното предприемачество и социалните предприятия, а на солидарната икономика – върху кооперациите и другите специфични форми – например банките на времето, солидарната и алтернативна търговия и т.н.

Затова най-подходяща според нас е употребата на понятието „социална и солидарна икономика“, даващо възможност да се включат всички нюанси на проблематиката. Всъщност солидарността е основна характеристика на социалната икономика и е логично да присъства в наименованието.

В какво се изразява спецификата на социалната и солидарна икономика?

Според А. Dash тя е свързана с доминиращите актьори в нея, базовите отношения, принципа на регулиране и други. Социалната и солидарна икономика може да се отличи при сравнението и с другите два сектора, между които тя се намира – държавния и частния.

Таблица 1

Три сектора на икономиката (Dash, 2013, p.6)

	Държавен сектор	Частен сектор	Социална и солидарна икономика
Доминиращи актьори	Държава	Пазар	Общност
Рационалност	Разпределителна	Конкурентна	Кооперативна
Базови отношения	Власт	Обмен	Солидарност/реципрочност
Принцип на регулиране	Контрол	Свобода	Участие
Капитализация	Обществени блага	Натрупване на капитал	Обединяване на ценностите (социални, екологични, морални)

Социалната и солидарна икономика цели да насочи икономическите дейности в услуга на хората, обществото и околната среда. Според И. Станчев тя включва кооперативни предприятия, граждански и социални движения, чиито дейности са водени от принципите прозрачност, справедливост, демокрация, сътрудничество, взаимопомощ, устойчивост. Ядрото на тази алтернативна икономика е кооперативното демократично предприятие – независимо дали производствено или занимаващо се с друга дейност, в което решенията се вземат колективно от всички работещи в него, като принципът е „един човек – един глас“ (Станчев, 2016).

Като пример в това отношение може да се посочи „Нончело“, най-голямата италианска социална кооперация с 1000 работници (Дьо Керорген, 2009). Тя е създадена по инициатива на трима психиатри и шестима пациенти на Център за душевно здраве, изписани от болницата след приемането със закон на решение за закриване на този вид лечебни заведения. Работници в кооперацията са дългосрочни безработни лица, психично болни, бивши наркомани и др. Кооперацията ги обучава в събиране и повторно използване на изхвърлени електроуреди. Благодарение на закупуването на последно поколение лазер тя работи и в областта на нарязването на материали (снабдява производителя на електроуреди „Зануси“).

Както отбелязва С. Тома, сред задачите на социалната и солидарна икономика са борбата с неравенството, защита на околната среда и на най-уязвимите категории от населението (Тома, 2014). Във френската социална и солидарна икономика работят 200 000 предприятия, в които са заети повече от 2 милиона работници. За последните 10 години в тази сфера са създадени 440 хиляди нови работни места. Френският социолог и икономист Жан-Луи Лавил

счита, че социалната и солидарна икономика „дава конкретни отговори на наболелите въпроси на нашето време: стремежът към социална справедливост, борбата с неравенството, защитата на околната среда, по-пълното оползотворяване на ресурсите“.

Спецификата на социалната и солидарна икономика може да се изведе на базата на основните принципи, които я характеризират, а именно (Мельник, Дегтярева, Шкарупа & Чигрин, 2014, с.92):

- хармонизация на икономическите и социалните цели;
- доброволно участие;
- самоорганизация и самоуправление;
- колективна отговорност за резултатите от дейността;
- инициативност в решаването на определени обществени проблеми;
- многообразни форми на организациите на социалната и солидарна икономика, които се отличават по принципи на управление, вид на дейността, мащаб;
- демократичен механизъм при вземане на решения в организациите на социалната икономика;
- ориентация към защита на уязвимите слоеве от населението;
- основен мотив на икономическата дейност не е максимизация на печалбата, а удовлетворяване потребностите на хората и др.

Тя в значителна степен се опира на солидарното взаимодействие на икономическите субекти в нея и постигнатите икономически резултати се разглеждат като средство за достигане на социални цели. Освен това всички участници в икономическия процес притежават по-голямо равенство при вземането на решения, по-голяма свобода и равнище на самоорганизация.

Социалната и солидарна икономика в контекста на икономическата социология

Разгледаните дотук характеристики на социалната и солидарна икономика, според нас, я поставят в обсега на изследователския интерес на икономическата социология, която като наука прилага социологическите подходи и обяснителни модели за изучаване на икономическите явления и процеси в обществото.

Изхождайки от разбирането, че една от основните задачи на всяка наука е да предложи обяснителна схема на действителността, в този параграф от статията ще се опита да обвържем теоретичните направления на социологията и по-конкретно на икономическата социология със съществуването на социалната и солидарна икономика като емпирична реалност.

С кои социологически теории е най-тясно обвързана проблематиката за социалната и солидарна икономика? Така например връзка може да се търси с теорията за социалния обмен. Един от нейните най-ярки представители, П. Блау, определя като ключова страна на социалните процеси размяната на дейности (Фотев, 1993, с.486-487). Според него на хората са необходими различни видове възнаграждения, които те могат да получат само ако си взаимодействат един с друг. Специфичното обаче е, че възнагражденията имат не само икономически измерения, те могат да бъдат под формата на социално одобрение, уважение, статус, а също и практическа помощ. В този контекст можем да посочим, че социалната и солидарна икономика в значителна степен се базира на

практическата помощ, която индивидите в обществото, в различните социални групи и общности могат да си оказват един на друг.

П. Блау също така различава два основни вида размяна - икономическа и социална. Икономическата е строго рационално пресметната от различни страни, както по време, така и по съдържание, докато в основата на социалната размяна е залегнал принципът реципрочност. Реципрочността не е предварително конкретизирана по време и характер на услугите, а по-скоро се подразбира от страните, които я осъществяват.

Реципрочността (взаимността) е много важна характеристика на социалната и солидарна икономика. Тя е елемент и от социологическата теория на К. Полани. Според него изследването на институционалното оформяне на реалните стопанства, трябва да започне с анализа на това, как тези стопанства придобиват вътрешно единство и стабилност (Поланъи, 2002, с. 68). На емпирично равнище основни способи за това се явяват реципрочността, преразпределението и свободна пазарна размяна - три принципа на интеграция на стопанството. Те се свързват съответно със социалната, командната и пазарната икономика. За всяка от тях има поддържащи институции, а именно – симетрично организирани групи, централизираното стопанство и пазара. Реципрочността, според Полани, представлява връзка между определени симетрични групи, в които действат механизмите на социалните задължения и лоялността.

Пазарният обмен се осъществява на база възмездност и еквивалентност, предполага калкулация на изгодите и издръжките, а също и постоянен контрол за съблюдаване на условията на обмена. Обмена в обществото обаче може да се реализира не само с цел икономическа изгода, но и като средство за утвърждаване на определени социални отношения – например като обмен на дарове или проява на добра воля в съседските и приятелските отношения. Взаимният обмен може да се извършва с цел поддържане на социални структури, сътрудничество и предотвратяване на конфликти (Радаев, 2004, с.29). Подобни видове обмен без гаранция за еквивалентно възвръщане на разходите, характеризират понятието реципрочност, явяващо се ключов елемент на концепцията за социалната и солидарна икономика.

Според В. Радаев реципрочните отношения се отличават със следните особености (Радаев, 2004, с.30-31):

- реципрочността предполага възмездност, но не и еквивалентност, при нея няма строга калкулация на взаимните изгоди;
- сроковете за възвръщане на „дълга“ и формата на ответния дар не са точно фиксирани и уговорени;
- проявява се търпимост към материалния дисбаланс при обмена, който се компенсира чрез авторитета на дарителя;
- компенсирането на даровете може да бъде реализирано от друг стопански агент, а не от този, на който е била оказана първоначалната помощ, в този контекст реципрочността допринася за увеличаване не толкова на икономическия, колкото на социалния капитал.

Последната особеност, посочена от В. Радаев, ни насочва към един от най-влиятелните подходи в новата икономическа социология, който е свързан със социалната и солидарна икономика като емпирична даденост, а именно - концепцията за социалните мрежи и социалния капитал.

Според Т. Чавдарова социалномрежовият анализ изследва как социалните мрежи оформят действието като акцентира както върху ограниченията, така и върху възможностите, които мрежата предоставя, например чрез социалния капитал (Чавдарова, 2016, с.16-17). Тази теоретична перспектива има собствен език, на базата на който хората, групите и организациите се обозначават като възли в мрежовите структури, а реципрочността (взаимността) изразява степента на споделеност на връзката и от двата възела.

Социалните мрежи най-общо могат да се определят като съвкупност от социални субекти (актьори) и връзките и отношенията между тях. Във всяка мрежа циркулират четири типа ресурси (Чавдарова, 2016, с. 86):

- материални, които се изразяват във възможностите за кредитиране в рамките на мрежата и пестенето на пари и време;
- когнитивни ресурси, свързани с това, че мрежата е канал за разпространение на информация и знание;
- нормативни ресурси, свързани с това, че мрежата спомага намирането на съюзници и създава доверие;
- социални и властови ресурси – изразяват се в създаването на социалния капитал и укрепването на статуса на членовете ѝ.

Конкретно влиянието на социалните мрежи в икономиката се разглежда от М. Грановетер. Според него икономическите действия не се извършват от изолирани актьори, а са вградени в мрежи от отношения, които представляват съвкупност от контакти и социални връзки между индивиди или групи (Грановетер, 1999, с.190). М. Грановетер счита, че социалните отношения, в които хората влизат помежду си, влияят както върху формулирането на целите на икономическите им действия, така и върху избора на средства за достигането им. Той поставя акцента върху способността на социалните мрежи да генерират доверие и да мобилизират социален капитал.

Каква е ролята на социалните мрежи в социалната и солидарна икономика? На първо място тя е свързана с оказването на взаимна поддръжка между индивидите, което само по себе си е важна характеристика на тази икономика. На второ място тя се отнася до формирането на социален капитал във вид на взаимни очаквания, задължения и създадено доверие. Освен това В. Радаев посочва още една особеност, която касае социалната и солидарна икономика, а именно, че мрежите позволяват да се формират структури на представителство на колективните интереси, на чиято основа се създават асоциации, лобиращи за правата на отделни групи (Радаев, 2008, с.51). Както вече бе посочено, асоциациите и неправителствените организации са важни субекти на социалната и солидарна икономика.

Социалният капитал, от своя страна, се свързва с възможността да се осигури достъп до определени икономически, социални и културни ресурси, чрез участието в социални мрежи. Основополагащите теоретични постановки за социалния капитал в икономическата социология са предложени от П. Бурдийо, Дж. Коулмън, Р. Пътнам и др. Разликата в техните виждания е, че докато П. Бурдийо разглежда социалния капитал като лично притежание, другите двама автори го интерпретират като колективно благо. Според П. Бурдийо социалният капитал е съвкупност от реални или потенциални ресурси, свързани с притежанието на устойчива мрежа от повече или по-малко институционализирани отношения на взаимно познаване и признание – с други думи, членство в група (Бурдье, 2002, с. 66). Обемът на притежавания социален

капитал зависи от обхвата на мрежата от връзки, които дадения индивид може да мобилизира, и от обема на капитала (икономически, културен или символен), който притежава всеки от свързаните с него индивиди.

Дж. Коулмън приема, че социалният капитал е: „всеки аспект от неформалната социална организация, който съставлява производителен ресурс за един или повече актьори“ (Коулмън, 1999, с. 78). Хората могат да инвестират в него като формират приятелства и познанства. Социалният капитал зависи от затвореността на социалните мрежи, приемствеността и сложността на социалните отношения. Според Дж. Коулмън социалният капитал не съществува като индивидуално притежание, той е колективно благо, проявяващо се в структурата от отношенията между индивидите (Чавдарова, 2016, 104-105). Авторът разграничава три основни форми на социален капитал, произведени в социалните мрежи – задължения и очаквания (реципрочност), информационни канали, норми. Реципрочността е свързана с това, че ако даден индивид направи услуга на друг, с това той създава задължение у него и очаква тази услуга да се върне под някаква форма.

Дж. Коулмън дава пример как функционира социалният капитал с т.нар. въртящи се кредитни асоциации, които по същество са една от институциите на социалната и солидарна икономика, разгледани в предишния параграф под названието общностни фондове (Коулмън, 1999, с.92-92). Те са съставени от приятели и съседи, които се срещат всеки месец в дома на един от членовете, където всеки дава еднакво количество пари. След това те се връчват на един от членовете на асоциацията, избран чрез жребий. Това по същество илюстрира значението на социалния капитал в социалната и солидарна икономика. Стойността му според Дж. Коулмън в случая възниква от значимостта на социалните отношения, които свързват членовете на съответната кредитна асоциация. Тази стойност се базира на допускането, че всички членове ще останат до края, т.е. никой няма да дизертира, след като е получил „джакпота“.

Друг социолог с принос към теорията за социалния капитал е Р. Пътнам. Според него социалният капитал изразява характеристики на социалната организация като доверие, норми, мрежи, които могат да подобрят ефективността на обществото като улеснят координираните действия (Чавдарова, 2016, с. 108). Р. Пътнам счита, че доброволните сдружения, които са възможност за хоризонтални връзки между хората, произвеждат социално доверие – т.е. авторът свързва доверието с гражданското участие и ангажираност, които са показател за силата на гражданското общество. Той приема, че физическият капитал се отнася до физически обекти, човешкият – до свойствата на индивидите, а социалният - до връзките между индивидите, социалните мрежи и нормите на реципрочност и доверителност, които произтичат от тях (Ракаджийска, Мишева & Христова, 2015, с. 201).

Концепцията на новата икономическа социология за социалната природа на икономическите действия също има връзка със социалната и солидарна икономика. Тя се изразява в това, че индивидуалното икономическо поведение се определя както от рационални, така и от иррационални подбуди (ценности, морал, социални отношения и др.). В определени случаи рационалното преследване на икономическа изгода може да влезе в противоречие с други неикономически цели като постигане на социално одобрение, на идентификация с определена общност и други (Нончев, 2015, с. 24). Съществуването на социалната и солидарна икономика е още едно доказателство за ограничеността

на модела на икономическия човек и за необходимостта човекът в икономиката да бъде разглеждан като личност, движена от разнообразни мотиви.

Както посочва Т. Чавдарова, в новата икономическа социология е налице преход от хомоикономикус към една по-различна представа за човека с неговите чувства, лоялност, солидарност, идентичност (Чавдарова, 2016, с. 11). Авторката отбелязва, че в съвременната социология, в основата на разбирането за рационалност, стои нейната ограниченост от социалния контекст - от социалните структури, в които е вградено действието, но също и от културата и институциите (Чавдарова, 2016, с. 67-68). Концепцията за контекстно ограничената рационалност, не отрича че идеалнотипичното икономическо действие е мотивирано от егоистични икономически интереси и е свързано с рационална калкулация на ползите и загубите. Тя обаче предполага, че целите, средствата и стратегическата ориентация на икономическото действие се дефинират различно в зависимост от социалния контекст.

Заключение

Както отбелязва Е. Милер социалната и солидарна икономика предлага една алтернатива на капиталистическата икономика, при която „печалбата на малцинството се поставя над благополучието на всички останали“ (Miller, 2010, с.1). Алтернативността на социалната и солидарна икономика се изразява в следното:

- вместо на убийствена конкуренция, тя се базира на сътрудничество;
- вместо изолираност, тя насърчава отношения на взаимна подкрепа и солидарност;
- на мястото на централизирани структури за контрол се предлага споделена отговорност и пряко демократично вземане на решения;
- вместо приоритизиране на печалбата над всичко друго се насърчава стремежът към социална, икономическа и екологична справедливост.

Докато пазарната икономика има като страничен ефект изключването на бедните и дълготрайно безработните, социалната и солидарна икономика предполага социално включване, грижи и взаимно зачитане на тези, с които сме свързани. Социалната и солидарна икономика създава нова визия за икономика, основана на общо споделени ценности (Miller, 2010, с.12). Фактор за нейното развитие е степента на доверие в съответната общност и общество, което се явява основа за самоорганизация и социална интеграция.

Социалната и солидарна икономика се ръководи от демократични принципи като свободно членуване в организации, справедливо разпределение на създадените блага, независимост спрямо държавата, справедливо управление и др. Тя се явява инструмент за развитие на социални услуги и включване на пазара на труда на групи в неравностойно положение. Социалната и солидарна икономика съчетава успешно стопанската рентабилност и социалната солидарност. Тя поставя на първо място хората и техните потребности и насърчава активното гражданство.

Разглеждането на социалната и солидарната икономика следва да бъде част от учебните програми по икономическа социология, доколкото последната най-общо се занимава със социалните аспекти на икономическия живот, а едва

ли има друго обществено поле, в което икономическото и социалното да са така тясно преплетени.

Използвани източници:

1. Бурдые, П. (2002). Формы капитала. *Экономическая социология* (электронный журнал), 3 (5), 60-74. www.ecsoc.msses.ru.
2. Грановетер, М. (1999). Икономическо действие и социална структура: проблемът за вградеността. В: Т. Чавдарова (съставител и научна редакция), *Икономика и социология: американската икономическа социология след 1970 (антология)*. (183-221). София: Издателство Лик.
3. Дьо Керорген, Я. (2009). Може ли социалната икономика да бъде отговор на финансовия капитализъм. *В-к Монд Дипломатик*. <http://bg.monediplo.com/article452.html>.
4. Кримерман, Л. (2013). Солидарна икономика. Оттук накъде? *Български социален форум*. <http://www.lifeaftercapitalism.info/economicvisions/34-solidarity-economy/295-solidarna-ikonomika-ottuk-nakude-len-krimerman/>.
5. Коулмън, Дж. (1999). Перспективата на рационалния избор за икономическата социология. В: Т. Чавдарова (съставител и научна редакция), *Икономика и социология: американската икономическа социология след 1970 (антология)*. (69-100). София: Издателство Лик.
6. Мелио, Р. (2012). Институционална и правна основа на социалната икономика. Подкрепа на добрите практики от страна на институциите – международен опит и стандарти. nfri.bg/documents/Soc-ikonomika-MOT.ppt/.
7. Мельник, Л. Г., И. Б. Дегтярева, Е. В. Шкарупа & Е. Ю. Чигрин. (2014). Социальная и солидарная экономика при переходе к сестейновому развитию: опыт ЕС. *Mechanism of Economic Regulation*, 4, 89-99.
8. Национална концепция за социална икономика. 2011. <http://seconomy.mlsp.government.bg/page.php?c=1&d=54>
9. Нончев, А. (2015). Новата икономическа социология: теоретични достижения и съвременни предизвикателства. *Научни трудове УНСС*, 2-3, 19-56. София: Издателски комплекс-УНСС.
10. Полянски К. (2002). Экономика как институционально оформленный процесс. *Экономическая социология* (электронный журнал). 3 (2). 62-73.
11. Пряжникова, О. Н. (2014). Социальная и солидарная экономика: возможности для устойчивого развития. *Экономические и социальные проблемы России*, 2, 86-107.
12. Радаев, В. (2004). Икономико-социологическая альтернатива Карла Полянски. *Экономическая социология*. 5 (5), 20-34.
13. Радаев, В. В. (2008). Рынок как переплетение социальных сетей. *Российский журнал менеджмента*. 6 (2), 47-54.
14. Радев, Н. & С. Будаева. (2010). Основи на социалното предприемачество. В. Търново: Издателство ВТУ.
15. Ракаджийска, Т., М. Мишева & М. Христова. (2015). Социалният капитал като личностно достойние в мрежовата социална структура. *Научни трудове на УНСС*, 2-3, 179-234.
16. Станчев, И. (2016, 17 март). Социалната и солидарна икономика набира сила в Европа. В. *Земя*.

17. Стоянова, М. (2015). Трудовопроизводителните кооперации за инвалиди като субекти на социалната икономика – преобърнати реалности. *Научни трудове на УНСС*, 2-3, 9-46.
18. Тома, С. Социална и солидарна икономика — французска модель. (2014). <http://www.ambafrance-ru.org/Social-naya-i-solidarnaya>
19. Тарински, Я. (2013). Въведение в Солидарната икономика. *Български социален форум*. <http://www.lifeaftercapitalism.info/economicvisions/34-solidarity-economy/275-intro-solidarity-economy-qvor-tarinski/>
20. Тарински, Я. (2014). Солидарна икономика, креативна съпротива и пряка демокрация. *Български социален форум*. <http://www.lifeaftercapitalism.info/analyses/400-solidarna-ikonomika-kreativna-suprotiva-prqka-demokrasiq/>
21. Фотев, Г. (1993). История на социологията. Том 2. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
22. Чавдарова, Т. (2016). Нова икономическа социология (мрежови анализ и неоинституционализъм). София: Издателство Изток-Запад.
23. Allard, J. & Matthaei, J. (2008). Introduction. In J. Allard, C. Davidson & J. Matthaei (Ed.) *Solidarity economy: building alternatives for people and planet*. Papers and reports from The u.s. Social forum 2007 (p. 1-18). Chicago IL USA.
24. Chaves, R., J. L. Monzon. (2012). Социалната икономика в Европейския съюз. Обобщение на доклада, изготвен за Европейския икономически и социален комитет от международния център за изследвания и информация за публичната икономика, социалната икономика и икономиката на кооперациите (CIRIEC). http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/a_ces11042-2012_00_00_tra_etu_bg.pdf/
25. Dash, A. (2013). Towards an epistemological foundation for social and solidarity economy / UNRISD conference: Potential limits of social and solidarity economy. Geneva.
26. Miller, E. (2010). *Solidarity Economy: Key Concepts and Issues*. Published in Kawano, E., T. Masterson & J. Teller-Ellsberg (eds). *Solidarity Economy I: Building Alternatives for People and Planet*. Amherst, MA: Center for Popular Economics. http://www.communityeconomies.org/site/assets/media/Ethan_Miller/Miller_Solidarity_Economy_Key_Issues_2010.pdf